

SZ. LUKÁCS EVANGÉLIUMA A IX. SZÁZADBÓL.

IRTA:

SZENTIVÁNYI RÓBERT DR.

B R A S S Ó
1913.

— Külön lenyomat a Batthyáneum II. kötetéből. —

B21368

Le librés
Dr. Róberti Szentiványi.

SZ. LUKÁCS EVANGÉLIUMA A IX. SZÁZADBÓL.

IRTA:

SZENTIVÁNYI RÓBERT DR.

BRASSÓ

1913.

B21368

BATTYÁNY KÖNYVTÁR
GYULAFEHÉRVÁR.
1920.

A középkor még jórészt sötét számunkra. Sötét és rejtélyes, mert keveset ismerünk belőle. Egy-egy égbenyúló tornyot, gondos írásu oklevelet még valahogy számbaveszünk. Pedig mi ez a múltból! Akárcsak áradás után elmaradt egy néhány rom, amelyből ki kellene nyomoznunk a korábban pezsgő életet. Tenger anyaga volt a középkornak, ami elveszett, s tenger, ami ismeretlen. Ha elénk ad egy százleves codexet, egész sor meglepetést tartogat számunkra. Egyik oldalán a zenetörténet íróját lepi meg, másutt a liturgia buvárának ad fel talányokat. Műtörténész és palaeographus, a Vulgata történetének kutatója egyaránt tanulhatnak belőle.

A szemlélőt pedig szerfölött kíváncsivá teszi. A szavak, a sorok, az iniciálék között a kezet keressük, mely rajtuk dolgozott. Szeretnők az író arcát látni, hangját ellesni. Szeretnők tudni, merre élt, szeret-e a szépet, nemcsak a maga kezének szép betűit, de a körülötte nyíló orgonabokrot, a csillagokat, melyek feje fölött gyulladtak ki s a folyót, mely talán lábai előtt iramlott tova. A pergamentlevelek suhogása között, a néma betűk között keressük a csendes embert. Hisz mindenek között, amik körülöttünk vannak, végre is legérdekesebb az ember...

I.

J. 161.

A Batthyány könyvtárnak (N. 5. V. 27.) jelzetű, kis quart alakú kéziratát a jellemző Migazzi kötés védi. Erős, ép borjubőr, hátsó részén dús aranyozás. A stilizált lombdisz között e felirat olvasható:

S. LUCAE

EVANGELIUM

M. S.

A diszítés olyan dús, hogy még a kötés éleire is jutott belőle. A kézirat 70 pergamentlevélből áll. Elül-hátul egyszerű, fehér előzékpapiros védi, csak a könyvtábla belsejére jutott az ismerős, márványozott papirosból.

Fol. 1r a Sz. Lukács evangéliumához illő comesszel kezdődik.

f. 2v „... sanum“-mal végződik a comes.

f. 3r üres.

f. 3v a pirosan írt „Incipit prologus“-szal a szokásos előszó indul meg,

f. 4r már a tartalom kivonatát is hozza: „Zacharias viso angelo“, ami

f. 8r „... in templo“ szavakkal végződik.

f. 8v és 9r üresek.

f. 9v „Incipit evangelium secundum Lucam“ szavak töltik ki váltakozó arany és ezüst sorokban capitalis elegans betűkkel.

f. 10r kezdődik az evangéliumi szöveg: „Quoniam quidem...“ capitalis és uncialissal.

f. 68v „Explicit evangelium secundum Lucam“ piros capitalis rusticával írva.

f. 69r piros capitalis rusticával Sz. János prologusát kezdi.

f. 69v „Explicit Prologus“ rögtön utána „Incipit Elencus Secundum Johannem“, mindkettő cap. rusticával.

f. 70v „Explicit Elencus“ fekete cap. rusticával.

A codex lapjainak elosztása igen egyenlőtlen. Számbavételük a kötés megrongálása nélkül alig lehetséges. Az első két levél anyaga teljesen eltér a többi pergamentlevéltől s csak később került a codexhez. A harmadik s negyedik levél szintén csak pótlásnak látszik. A hártya átlag tulságosan erős s fehérnek alig mondható. Három-négy hibás, megfoltozott lap kivételével azonban ép és tiszta. A haránt és vízszintes vonalak nyomai, valamint a punctorium okozta lyukak jól láthatók rajta.

A levelek nagysága 238×192 mm. Valamikor kissé hosszabb lehetett egy-egy lap. A XVIII. század könyvkötője e codexen is csonkított. Körülbelül egy századdal ezelőtt valaki a lapokat alul ironnal végig számozta, de a codex végén is csak 35-öt jelzett. Hol minden lapot számba vesz, hol meg hármat is átugrik. Mintha csak a külön levél-csomókat számlálná.

A kézirat szövege — a nemzetség fa szövegétől eltekintve — egyhasábos. Egy-egy hasáiban átlag 21 sor foglal helyet. A két előre tett toldalékban eltérnek a sorok számai. Egy-egy sorra rendszeresen 35—42 betű jut. A beirt hasábok nagysága 163×116 mm. A hasábok mentén a kánonlapok utalásai s a fejezetek aranyos számai láthatók. Egyéb utalás nincs a lapszámon.

Jó, fekete tintát használt a codex írója. Gondos, szép betűi

ma is élénken kiválnak a hártyalapról. Az evangéliumi szakaszokat arany capitalisokkal, a huszonegy fejezetet eleven piros uncialisokkal kezdette az író. Éredetileg e kezdősorok ezüst betűkből állottak, de a XIII. (43v) és XVI. (49v) fejezetsor kivételével a többi kiva-karta írónk s a ma is üde piros uncialisokkal pótolta. A szöveg mondatait gondos uncialisok kezdik, a betűk zöme azonban karolingi minuscula. Csupa különálló, szépen megformált betű. Ligaturát csak hármat ismer: az nt, st, et betűkből.

A betűk során az *a*-nak átlós szára jól kiemelkedik, öblözetét arányosan vastagodó vonal alkotja. A nyílt *a*-val két helyen találkozunk (69v.)

A függőleges szárú *d* s az uncialisból alakult *d* vegyesen láthatók. Az utóbbinak szára erősen megdőlt. Az előbbit rendszeren egy erős szögben megtörő hajszál-vonal zárja le.

Az *e* zárt szemű, nyelve elég hosszú s időnkint összeér a következő betű felső részével.

Az *f* szára alul kissé a vízszintes vonal alá nyúlik.

A *g*-nek alsó íve többnyire nyílt, szemét vízszintes vonal köti egybe a következő betűvel.

A *h*-nak ivezete nem fut a vízszintes vonal alá. Ez a IX. sz. kéziratokkal közös vonása codexünknek.

Az *i* gyakran jobbra nyúló vonalacszkában végződik s néha a szavak elején, máskor a szó közben is kimagaslik a betűk közül.

Az *m* és *n* végén rendszeren ott találjuk a vízszintes folytatást. *N* időnkint a szó közepén is megőrzi nagybetű jellegét.

Az *r* fővonala függőleges s valamivel mélyebbre nyúlik a szomszédos betűknél. Bajuszvonala hosszú és finoman ívelt.

Az *s* természetesen csak hosszú formájában használatos, szára egy kevésbé a vízszintes alá nyúlik. Íve elég kicsiny és nyomott. A vastagítás mindig a betűk átlagos magasságában történik.

A *t*-nek felső vonala vízszintes, alsó vonala függőlegesen lefutó s kellemesen ívelt.

Az *u* felső szárain, miként az *i*, *m*, *n*, *p*, *r* betűkön a tollnak szélesebb nyoma, mintegy elindulása látható. Első szára szép ívben fut a másikhöz, melyet a szokásos hajszál-vonal zár le. A hegyes szárú *v* még csak egyszer (69v) fordul elő.

Az *x* arányosan megoszlott száraival a betűk átlagos határai között marad.

Az *y* szára sem nyúlik a vonal alá.

A *z* nagyon szabályosan formált kemény törésű vonalakból áll. Elül-hátul egy kis vonal zárja le.

Az összetett betűk, mint *ae, oe* éppen úgy megtalálhatók, mint az *e caudata*. Használatuk azonban nem szabatos. Egyszerű és összetett e gyakran állnak egymás helyett.

A magasra nyúló betűk tetején alig számbavehető immár a vastagodás.

A szavak elválasztása átlag megtörtént már. A mondatrészek elválasztására a betűk középmagasságában a *distinctio media*-t használja írónk. A mondatokat a betűk felső részén álló *distinctio finalis*-szal végzi.

A kérdőjel dült alakjában fordul elő. Az u. n. pontos veszővel (pont s fölötté jobbra dölt vonal) egyszer találkozunk, akkor is rövidítés céljára szolgál (46r: quinq:)

A rövidítések nagy számát a „nomina sacra” rövidítései teszik. Gyakori a praepositíóknak (*prae, pro, praeter* —) rövidített alakja. Más rövidítések: *dd* david helyett (58r), *isrl* israhel helyett (26v), *fris* fratris helyett (17v), *dix* dixit helyett (23r), *oma* omnia helyett (47v), *ppl* populo helyett (17v). A rövidítés jele rendszerint a vizszintes, kissé ívelt, máskor egy dült vonal (19r), időnkint a betű után álló pont.

A javitásokra egy pontos, dült vonal, máskor a betű fölött s alatt álló pontok figyelmeztetnek.

Mindezen megállapítások csak a 10v laptól kezdve érvényesek. A megelőző leveleken más kezek s később irták a minusculákat.

Az 1r—2v lapokon egy XI. század végi, sőt talán még későbbi kéz dolgozott fakó tintával, jellemző, de kevésbé szép betűkkel.

A 3v—4v-ig terjedő részt egy másik X—XI. századbéli kéz írta.

5r-en más kéz kezdi. Gondos, szépen formált, de apróbb betűi legközelebb állnak a codex főírójának betűihez. Más hártyalapokat használ, mint a két megelőző író. Megegyezőket a codex anyagával. Talán neki volt kiosztva e rész, talán hamarosan pótolta a codexnek már hiányzó elejét.

A 8r lapon egy X. századbéli kéz irt meglehetősen aránytalan betűket.

Vajjon egy időben dolgozott-e a két utóbbi író a codex szépen író mesterével, avagy utólag pótolta-e néhány ember a codexnek valahogy elveszett quaternióit? Nem lehet a kérdésre határozott választ adni. Az előbbi feltevést támogatná az egykori gyakorlat. Egyidőben többen is szoktak dolgozni — quaternio számra — egy-egy szöveg lemásolásán. Ezzel szemben feltűnő azonban, hogy a codex javarésztét egyvégtében egy ember írta. Lukács evan-

geliuma nem volt kiosztva több másoló között. Sőt nemcsak a harmadik evangélium szövegét, de még a negyediknek előszavát és tartalomkivonatát is mesterünk írta. Hajlandóbbak volnánk azt hinni, hogy Lukács bevezető részeit is ő másolta, de azok valahogy veszendőbe mentek.

Egybevetve codexünk java írását egyéb középkori emlékekkel, a st. galleni iskola scriptorai között találunk a IX. század második felében s a X. század elején hasonlóan iskolázott írókra. ¹⁾

Természetes, hogy az ilyen megállapítás csak hozzávetőleges. Némi bátorsággal kimondjuk, hogy a codex írása eltér a fuldai, a reichenauai iskolák modorától, közeljár a st. galleni scriptorium irányához, de mindez csak tapogatózás ezer esztendő sötétjében. Keltezés és subiectiv vonatkozású feljegyzések nélkül csak annyit merünk kimondani, hogy codexünk a IX. század második felében keletkezett, talán St. Gallenben. Hogy háborus idők, jogi viták vagy elemi csapások során maradt-e el codexünk mellől a másik három evangélium, mely hihetőleg hozzátartozott, ki tudná megmondani?

II.

Régi codexíróknak neve s emléke rendesen elveszett, de a kezük munkája maradandó. Maradandóbb, mint a kinyomtatott könyveké. A nyomdatípus megköti a szöveget, a scriptorok kezén mintha élne az. Fülükbe csengő variánsokat irnak le, a helyesírást elrontják, spanyol kolostorokban harundo-t irnak arundo helyett, az ir bencések is sok nemzetit visznek bele munkájukba. Ha kitudjuk nyomozni a sok egyéni vonást egy-egy biblia szövegben, szinte eligazodhatunk a kor- s az íróra vonatkozó kérdésekben.

Codexünkben is reá ismerünk a Vulgata terjedésének és történetének útjára s az Egyház liturgikus életének alakulásaira.

Legelől XI. századbéli írással két levelet találunk teleírva ünnepnapok neveivel és evangéliumi szakaszok kezdő- s végszavaival. Comes az, még pedig a legritkább formában. Csak Lukács evangéliumából közöl szakaszokat, holott a rendes comesek mind a négy evangélium szakaszaiból idéznek.

Fontossága miatt egész terjedelmében leközlöm e liturgikus emléket:

1r In nocte nativitatis domini Secundum lucam Cap. III.
Exiit edictum a caesare usque bonae voluntatis

Item mane primae (!) s. L. Cap. III. *Pastores loquebantur usque sicut dictum est ad*

¹⁾ L. Chroßst. Monumenta, Ser. I. Lief. XV. Taf. 5—10. Ser. II. Lief. XXI. F. 10.

In L ma s. L. Cap. CCXXII. *Assumpsit iesus XII discipulos usque laudem deo*

Dom. II. in XL. Sabbato s. L. Cap. CXC. *Dixit iesus discipulis suis Homo quidam usque et inventus est.*

Dom. III. s. L. Cap. CXXVI. *Erat iesus eiciens daemonium usque custodiunt illud*

Feria II. s. L. Cap. XX. *Dixerunt pharisei ad iesum usque illorum ibat*

Dom. in palmis F. IIII. s. L. Cap. CCLX. *Appropinquabat dies festus usque positus fuerat.*

Dom. paschae F. II. s. L. Cap. CCCXXXVIII. *Exeuntes duo usque cum fractione panis.*

Feria III. s. L. Cap. CCCXL. *Stetit iesus in medio usque omnes gentes.*

In letania maiore s. L. Cap. CXXIII. *Quis vestrum habebit usque petentibus se*

Dom. II. p. pasch. F. IIII. s. L. CCCXXXVI. *Una autem sabbati usque factum fuerat.*

Dom. V. post pasch. F. VI. s. L. Cap. CCCXLII. *Ego mittam promissum usque benedicentes deum*

Iv Dom. pentecostes feria V. s. L. Cap. LXXXVI. *Convocatis iesus XII usque curantes ubique*

Feria VI. s. L. Cap. XXXVI. *Factum est in una dierum usque mirabilia hodie*

Marcellini et Petri s. L. Cap. CCXLVIII. *Cum audieritis praelia usque animas vestras*

In oct. pent. F. IIII. s. L. Cap. CXLVIII. *Et Accedentes discipuli ad iesum usque saturati sunt.*

Basilidis s. L. Cap. CXLIII. *Attendite a fermento usque angelis dei*

Dom. II. p. pent. s. L. Cap. CXCVI. *Homo quidam erat dives usque resurrexerit credent.*

Feria IIII. s. L. Cap. CCXLIII. *Accesserunt ad iesum quidam usque interrogare*

Feria VI. s. L. Cap. LXXXV. *Venit ad iesum vir usque factum fuerat*

Dom. III. p. pentec. s. L. Cap. CLXXXI. *Homo quidam fecit magnam usque caenam meam.*

Feria VI. s. L. Cap. CXCVII. *Impossibile est ut non usque fecimus.*

Dom. III. p. pentec. s. L. Cap. CLXXXVI. *Erant appropinquantes usque poenam agente*

In vig. s. ioh. bapt. in. s. e. s. L. Cap. I. *Fuit in diebus herodis usque plebem perfectam.*

In die sancto s. L. Cap. III. *Elisabeth impletum est usque plebis suae*

Johannis et Pauli s. L. Cap. CXLIII. *Attendite a fermento usque qui est in caelis*

Dom. V. post pent. s. L. Cap. LV. *Estote ergo misericordes*

Dom. II. post apostolos F. VI. s. L. Cap. XCVIII. *Descendente iesu usque patri suo.*

In nat. s. Apollinaris s. L. Cap. CCLXX. *Facta est contentio tribus israel (Supra: Nihil opertum est usque Coram angelis dei)*

In nat. S. Jacobi s. L. Cap. CXLV. *Facta est contentio usque tribus israel*

Dom. III. p. nat. apostolorum F. III. s. L. Cap. LXXXIII. *Cum egressus esset iesus usque fecisset deus.*

Feria VI. s. L. Cap. CXCVI. *Homo quidam erat dives usque credent.*

Dom. III. p. nat. apostolorum s. L. Cap. CCXXXVI. *Cum appropinquaret (?) iesus hierosolymam videns usque in templo.*

Felicis Simplicii s. L. Cap. CLIII. *Sint lumbi vestri usque hominis veniet*

Feria III. s. L. Cap. CCLII. *Cum autem videritis usque universo orbi.*

Feria VI. s. L. Cap. CCLVIII. *Attendite autem vobis usque filium hominis.*

Dom. V. post nat. apostolorum s. L. Cap. CXC. *Homo quidam erat dives qui habebat villicum usque tabernacula.*

Feria VI. s. L. Cap. CXXXV. *Rogabat iesum quidam phariseus usque sarcinas.*

Dom. VI. p. nat. apostolorum s. L. Cap. CXXI. *Beati oculi qui vident usque similiter*

Stephani episcopi s. L. Cap. CCXXVIII. *Homo quidam nobilis abiit usque et habundavit.*

Feria III. s. L. Cap. CXXVI. *Erat iesus eiciens daemonium (demonium?) usque custodiunt illud*

Dom. VII. post nat. apostolorum s. L. Cap. CCXIII. *Duo homines ascenderunt usque exaltabitur*

Ypolitii s. L. Cap. CXLIII. *Attendite a fermento phariseorum usque angelis dei*

Feria III. s. L. Cap. LXXIII. *Rogabat iesum quidam usque dilexit multum.*

2 r Feria VI. s. L. Cap. XXVI. *Surgens iesus in synagoga usque regnum dei*

In assumptione S. mariae s. L. Cap. CXXII. *Intravit iesus quoddam usque non auferetur ab ea*

In nat. S. Agapiti s. L. Cap. CLIII. *Sint lumbi vestri*

In nat. S. Timothei s. L. Cap. CLXXXII. *Si quis venit ad me usque audiat.*

Bartholomei apostoli s. L. Cap. CCLXX. *Facta est contentio usque tribus israel*

Dom. I. p. S. laurentium F. III. s. L. Cap. CLXVIII. *Dum iret iesus in civitatem usque in regno dei*

Dom. II. p. s. laurent. s. L. Cap. LV. *Estote ergo misericordes usque fratris tui.*

Feria VI. s. L. Cap. CXLVIII. *Ait ad iesum quidam de turba usque deus pascet illos.*

Dom. III. p. s. laur. s. L. Cap. CCI. *Dum iret iesus in hierusalem usque te salvum fecit*

Feria VI s. L. Cap. CCXXVIII. *Homo quidam nobilis (tévesen : nobis) usque hierosolimam.*

Dom. III. p. s. laurent. feria VI. s. L. Cap. CCXL. *Docente iesu populum usque haec facio*

Cornelli et Cypriani s. L. Cap. CXL. *Vae vobis qui aedificatis usque accusarent eum*

Dom. V. p. s. laurent. s. L. Cap. LXVII. *Ibat iesus in civitatem usque plebem suam*

Feria III. s. L. Cap. XXXVIII. *Vidit iesus publicanum usque in poenitentiam*

Dom. VI. p. s. laurent. s. L. Cap. CLXXVI. *Cum intraret iesus in domum usque exaltabitur*

Feria VI. s. L. Cap. XXXVI. *Sedebat iesus docens usque mirabilia hodie.*

Sabb. in XII. lect. s. L. Cap. CLXIII. *Erat iesus docens usque ab eo*

Dom. I. p. s. michaelem Feria III s. L. Cap. CLXXX. *Dicebat iesus cuidam principi usque in regno dei*

Dom. II. p. s. mich. Feria III. s. L. XXXIII. *Cum esset iesus in una usque ab infirmitatibus*

Dom. de adventu F. VI. s. L. Cap. CXVIII. *Dixit ad iesum quidam usque adicientur vobis*

Dom. III. ant. nat. F. VI. s. L. Cap. VIII. *Dicebat iohannes ad turbas usque populum*

Dom. III. ant. nat. s. L. Cap. CCLVII. *Erunt signa in sole usque non transit*

Dom. II. ant. nat. F. VI. s. L. Cap. LXVIII. *Nunciaverunt iohanni usque maior est illo*

Mense X. Fer. III. s. L. Cap. III. *Missus est gabriel usque verbum tuum*

Feria VI. s. L. Cap. III: *Exurgens maria usque salutaris meo.*

Sabbato in XII. lect. s. L. Cap. VI. *Anno XV. usque salutare dei nostri*

Ad pluviam postulandam s. L. Cap. LXXXIII. *Factum est in una usque obediunt ei.*

In ordinatione papae s. L. Cap. CCLXX. *Facta est contentio usque tribus israel*

Item s. L. Cap. CCXXVIII. *Homo quidam nobilis usque et habundabit*

In dedicatione ecclesiae s. L. Cap. CCXXV. *Ingressus iesus perambulabat usque quod periera*

Item s. L. Cap. XL. *Non potest arbor usque super petram*

In ord. episcoporum s. L. Cap. CVII. *Designavit dominus usque matre sua (mercede?)*

2v. Item s. L. Cap. LXXXVI. *Convocatis iesus discipulis usque et curantes ubique (tévesen iubique)*

In tempore belli s. L. Cap. CL. *Nolite solliciti esse usque adicientur vobis.*

Contra iudices male agentes s. L. Cap. CCXIII. *Quod oportet semper orare usque vindictam illorum.*

In adventu iudicum s. L. Cap. CCXVIII. *Interrogavit iesum quidam usque vitam aeternam.*

Pro iter agentibus s. L. Cap. CVIII. *Ite. Ecce ego mitto usque illi civitati.*

Pro infirmis s. L. Cap. LXV. *Intravit iesus capharnaum usque sanum.*

Ez a szerfözlött becses emléke az Egyház liturgikus életének nem az evangélium szövegével egyidőben készült. Más a pergamentje, más a betűformája, más a tintaszíne. Az eredeti szöveg 21 sorával itt 32 áll szemben. S azonfelül fontos eltérések mutatkoznak a szövegben is. Dom. I. p. nat. dom. pl. „Erat ioseph et maria cum illo“-val idézi az evangéliumi részletet, mely a

.szövegben „erat pater eius et mater in illo“-nak hangzik. (Luk. II. 33—40.) Utána „cum factus esset iesus“-szal kezdi, noha a szövegben „cum factus esset annorum XII.“ van — a Jézus név pedig teljesen hiányzik. Hasonlóképen eltérnek a comesben megadott fejezetszámok is az evangelium szövegéhez irt számoktól. Az még csak kisebb baj, mikor a „Dom. V. p. epiph. sabbato“ evangeliuma gyanánt a 188. fejezetet idézi a 178. helyett, de teljes zavart okoz, mikor „in oct. pent. fer. III“ napi evangeliumát Lukács 148. fejezetéből olvastatná, holott a kenyérszaporítás csodája Lukács 93. fejezetében olvasható s nem nála, hanem Máténál a 147. fejezet. stb.

Nem a mi szövegünk nyomán készült tehát e comes töredék, hanem vagy készen találták s úgy egyesítették az evangeliumi szöveggel, vagy pedig egy másik, teljes comesből szedték ki a Lukács evangeliumához illő részt. Az első föltevés kevésbé valószínű. Amint nem szokásos az egyes evangeliumoknak különálló másolása, hanem csak mind a négyé (evangelarium) vagy a négyből válogatott ünnepi s vasárnapi szakaszoké (evangelistarium), úgy nem volt szokásos egy ilyen önálló comeskivonat megszerkesztése sem. Sokkal természetesebb azonban az a föltevés, hogy a másik három evangeliumtól elszakadt Lukács-codexhez másoltak egy comeskivonatot valamelyik teljes comesből. Sokkal szebb volt ez az evangeliumtöredék, sokkal jobb volt szövege, sokkal alkalmasabb volt a formája, semhogy félredobták volna. Ugy látszik liturgikus célokra szánták. Ezért teheték eléje a vasárnapi s ünnepi szakaszok sorozatát, ezért láthatták el neumákkal egyik részét, mely ünnepélyes felolvasásra volt szánva.

Bár csonka is e comes s csak egy evangeliumból vett szakaszokat tüntet fel, nagyjában kiolvashatjuk belőle az esztendőnek liturgikus beosztását, amilyen a codex egykori tulajdonosa korában volt. Látjuk belőle, hogy Karácsony ünnepével kezdi a felsorolást, s az adventi vasárnapokat végül említi, amint ez a XI. századig Olasz- és Németországban szokásos. Látjuk, hogy Vizkereszt után legalább kilenc, Husvét után öt, Pünkösd után hét, Sz. Lőrincz ünnepe után hat s Sz. Mihály napja után legalább két vasárnapot számláltak — eltérőleg a mai liturgikus használattól. Érdekes, hogy a Purificatio ünnepét Ypapantinak nevezi még — a görög szokáshoz híven, hogy az apostok (Jakab, Bertalan), Basilides ünnepét megnevezi, viszont az egykoru comesekben gyakori ünnepeket, mint a Sz. Szűz születése napját, Sz. György, Hermes, Czirjék, Eustachius,

Tivadar, Mennas, Márton, Quattuor Coronati ünnepeket nem említi, Nincsenek még statio ünnepei a nagybőjt csütörtökei vagy legalább is nem Lukácsból vették az aznapi evangéliumi szakaszt.

Egyéb egykoru comesekkel egybevetve kiténik, hogy meglehetősen elszigetelten áll. Az egyházi év felosztása dolgában legközelebb áll hozzá a trieri dom kincstárának 142. sz. Hildesheimből eredő s a müncheni udvari könyvtár 17,011. sz. Schäftlarnból származó comese.¹⁾ A vasárnapok számításában, sőt még a vasárnapi szakaszok megválasztásában is leginkább hasonlítanak comesünkhöz. Vajjon e két név útmutatással szolgálhat-e codexünk vagy legalább a comes származása kérdésében? Nemcsak e két név, hanem a comes egész tartalma Németországba utasít, ha a származás kérdését vetjük fel. A két név viszont közelebbről Délnémetországba. A hildesheimi codex-írás és festés a XI. században kimutathatólag²⁾ sokat tanult bajor kolostoroktól, északi származása tehát nem perdöntő e kérdésben. A schäftlarni bencés apátság pedig München közelében virágzott, míg 955-ben magyar csapatok fel nem dulták.

Ezzel a comes keletkezési helyére s az egész codex XI. századbeli tartózkodási helyére némi utbaigazítást nyertünk.

Az eredmény természetesen meglehetősen szerény. Délnémetország, a Svájc, esetleg Ausztria számos virágzó bencés kolostora között vajjon melyik tarthat számot e comesre? Regensburg vidéke-e, melynek comeseiben eléggé eltérő adatok olvashatók³⁾ avagy más bencés-fészek, — csupán e comesből nem lehet eldönteni. Annyit azonban meglehetően állapítani, hogy a karolingi korszakban keletkezett s a XI. századot megelőző comesek csoportjába tartozik, mely a pünkösdi utáni vasárnapokat négy szakaszra osztja.

monarchianus A comes után az ismerős priscillianista prologus kezdődik. Szövegezésében azonban annyira szokatlan elemeket egyesít, hogy párját nem találjuk az ismertebb publicatiókban. Első része apróbb szövegvariansoktól eltekintve megfelel a codexek javarészeiben előforduló szövegnek, majd hirtelen átcsap a codex Cavensis és Tolentanus, tehát két spanyolországi kézirat szövegéhez.⁴⁾ Szövegkritikai

1) Beissel: Geschichte der Evangelienbücher. Freiburg i. B. 1906. 286, 292, továbbá 250 l.-u. a.: Entstehung der Perikopen. Freiburg. 1907. 160 és köv. 1.-u. a.: Des h. Bernward Evangelienbuch. Hildesheim III. Aufl. 1894. 63. l.

2) Swarzenski: Die Regensburger Buchmalerei. Leipzig 1901. 84 és köv. l. — Beissel: Des h. Bernward Evangelienbuch. 65 és köv. l.

3) Swarzenski: i. m. 206. és köv. l.

4) Dobschütz: Studien zur Textkritik der Vulgata. Leipzig. 1894. 103. s köv. l. — Wordsworth-White: Novum Testamentum Domini Nostri Jesu Christi Latine. Oxonii. 1889—1898. 269 s köv. l. ⁵⁾ Dardenhever: Gesch. der altkirch. Litt. II. 53

⁶⁾ Chapman: Rev. Ben. XXIII. 335.

becse miatt — ékezetekkel, s a rövidítések feloldásával — de összes hibáival közlöm a szöveget:

○ Incipit Prologus;

Lucas Syrus Anthiocensis arte medicus discipulus apostolorum postea paulum secutus usque ad confessionem eius serviens domino sine crimine Nam neque uxorem umquam habens neque filios LXX. et IIII or annorum obiit in bithinia plenus spiritu sancto Qui cum iam scripta essent evangelia per matheum quidem in iudea per marcum autem in italia sancto instigante spiritu in achaiæ partibus hoc scripsit evangelium significans etiam ipse in principio ante alia esse descripta cui extra ea quæ ordo evangelicæ dispositionis exposcit ea maxime necessitas laboris fuit ut primum grecis fidelibus omni prophetatione venturi in carne dei christi manifesta humanitas ne iudaicis fabulis attentis in solo legis desiderio tenerentur ne vel hereticis fabulis et stultis sollicitationibus seducti excederent a veritate elaboraret. Itaque per quam necessariam statim in principio sumpsit ab iohannis nativitate quæ est initium evangelii promissus domini nostri iesu christi et fuit socius ad perfectionem populi item inductionis baptismi atque passionis socius cuius profecto dispositionis exemplum meminit malachiel propheta unus de duodecim, deinde ipse lucas scripsit actus apostolorum. post hunc iohannes evangelista scripsit apocalipsin in insula pathmos deinde evangelium in asia Explicit Argumentum. ○

Lehetséges, hogy e feltűnő szövegvarians világot vet majd a kézirat származása helyére vagy legalább is hányódásának történetére.

Mint ahogy fentebb kifejeztük már kételkedésünket az első néhány levélnek a codex eredeti anyagához való tartozása fölött, nem szabad szövegkritikai szempontból sem az érdekes prologust biztosan a szöveghez tartozónak tekinteni. Toldás lévén, nagyban különbözhetik az eredeti előszótól, mely talán az általánosan elterjedt szöveget tartalmazta.

A Szent János evangeliumához írt prologus például (69 r) híven követi a járt utat s megegyezik nagyjában a codexek zömével. Abban a reménybenban, hogy variánsai miatt összehasonlító tanulmányok kiindulásául szolgálhat, közlöm pontos szövegét: +

INCIPIT PROLOGUS

HIC EST IOHANNES

evangelista unus ex discipulis dei qui virgo electus a deo est quem de nuptiis volentem nubere vocavit deus cui virginitatis in hoc

duplex testimonium in evangelio datur quod et prae ceteris dilectus a deo dicitur et huic matrem suam de cruce commendavit dominus ut virginem virgo servaret. Denique manifestans in evangelio quod erat ipse incorruptibilis verbi opus inchoans solus verbum carnem factum esse nec lumen a tenebris comprehensum fuisse testatur. Primum signum ponens quod in nuptiis fecit dominus ut ostendens quod erat ipse legentibus demonstraret. Quod ubi dominus invitatus deficere nuptiarum vinum debeat ut et veteribus inmutatis nova omnia quae a christo instituuntur appareant. Hoc autem evangelium scripsit in asia postea quam in pathmos insula apocalypsin scripserat ut cui in principio canonis incorruptibile principium in genesi etiam incorruptilis finis per virginem in apocalypsi redderetur. Dicente christo: Ego sum A et ω. Et hic est iohannes qui sciens supervenisse diem recessus sui convocatis discipulis suis in epheso per multa signorum experimenta promens christum descendens in defossum sepulturae suae locum facta oratione positus est ad patres suos. Tam extraneus a dolore mortis quam a corruptione carnis invenitur alienus. Tamen post omnes evangelium scripsit et hoc virgini debebatur. Quorum tamen vel scriptorum tempore dispositio vel librorum ordinatio. Ideo nobis per singula a nobis non exponitur ut scienti desiderio conlocatio et quaerentibus fructus laboris et deo magisterii doctrina servetur amen. EXPLICIT PROLOGUS.

Három jelentéktelen eltérést leszámítva, így olvassuk e szöveget a müncheni egyetemi könyvtár 29. fol. jelzetű, Ingolstadtból a bajor fővárosba került IX. századbéli kéziratában is¹⁾. E codexet pedig Swarzenski a Majna vidéki, frank művésziskola alkotásának tartja.²⁾

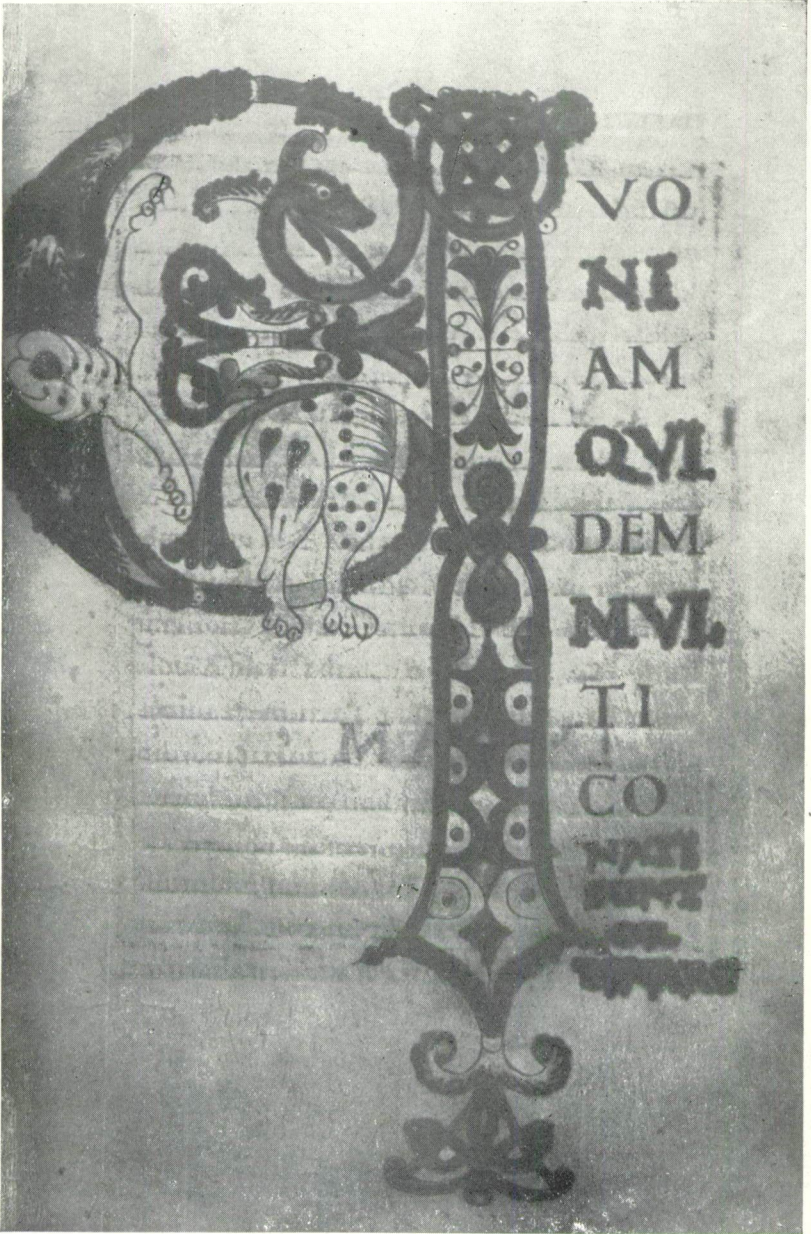
Ez az adat is egy szikrányi fény a származás megvilágítására. Kevés természetesen ahhoz, hogy rajta tényleg eligazodhassunk. Egy század alatt nagy utat tehetett meg a Vulgata szövege variánsaival együtt.

Az evangéliumi szöveg állandó járulécai során említést kell tennünk a Lukács és János evangéliumából merített tartalomkivonatról, a summariumról is.

Codexünkben a 4r. lapon kezdődik Lukács fejezeteinek kivonata e szavakkal: „*Zacharias viso angelo quia non credidit obmu-*

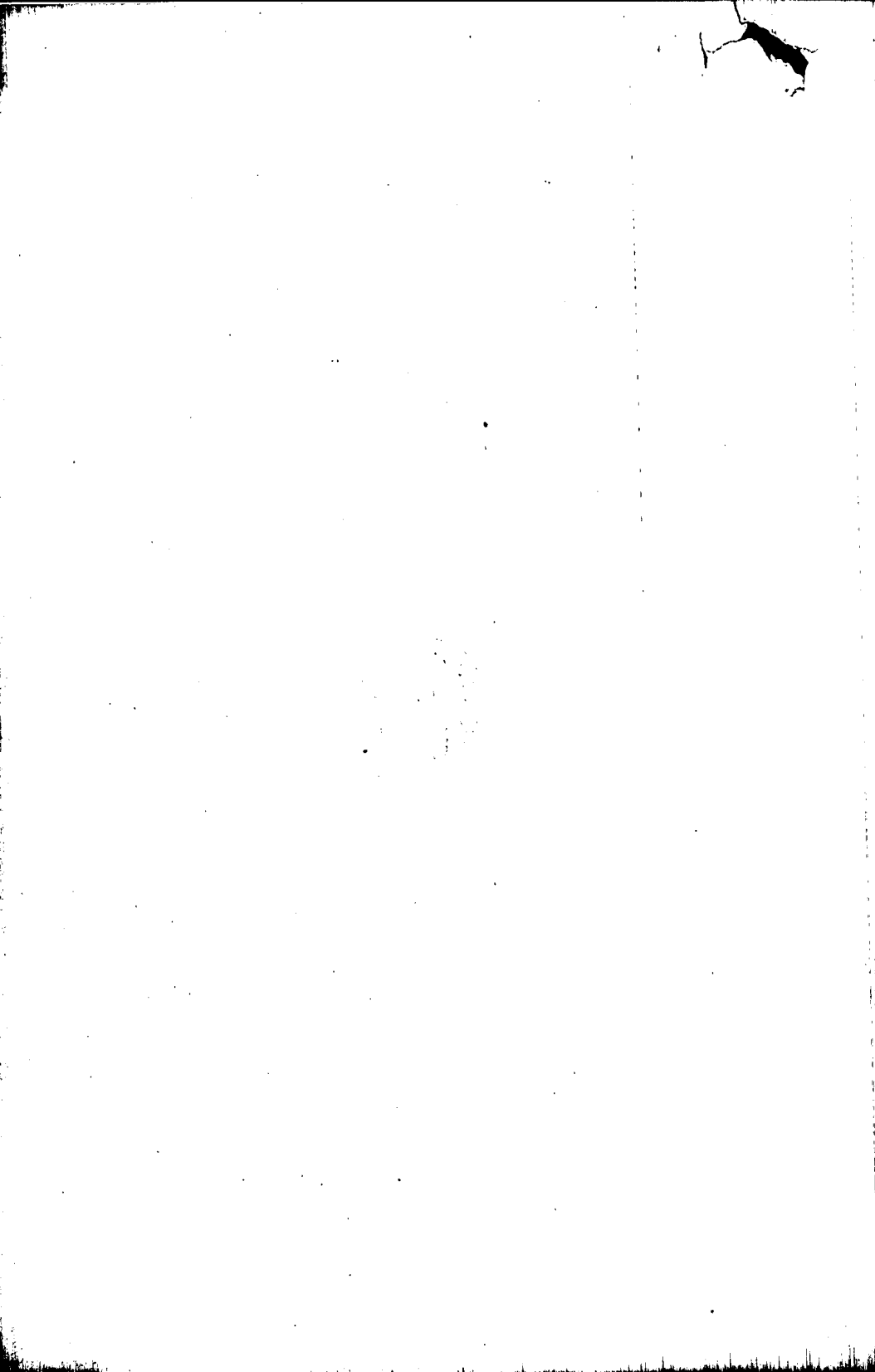
1) L. Dobschütz: Studien, 26. l., Wordsworth-White i. m. 485 és köv. l.

2) Swarzenski: Die Regensburger Buchmalerei. Leipzig, 1901. 7. l.

1. Szent Lukács evangéliumának kezdő sorai.

Handwritten signature or note in cursive script, possibly reading "Batthyáncum" or similar.

L. xi.
v.
art. xii.

Cuius uentilabrum in manu eius & purgabit arcem suam: & congregabit triticum in horreum suum. paleas autem comburet igni in extingui bili. Multa quidem & alia exortans euangelizabat p[ro]p[ter]

L. xii.
ii.
art. xliii.
art. lviij.

Herodes autem tetrarcha cum corriperecur ab illo de herodiade uxore fratris sui: ad omnibus malis quae fecit herodes: adiecit & hoc supra omnia. & in cludit iohannem in carcerem.

L. xiiii.
i.
art. xliij.
art. xlv.
lo. i.

Factum est autem cum baptizaretur omnis populus: et tunc baptizato et orante apertum est caelum: et descendit sp[iritu]s sc[ilicet] corporali specie sicut columba in ipsum: et uox de caelo facta est. Tu es filius meus dilectus: in te complacuit mihi.

L. xvij.
iii.
art. i.
lo. i. iiii. 7.

Et ipse ihs erat incipiens quasi annorum xxx: ut putabatur filius ioseph.

Qui fuit heli	Qui fuit nagge
Qui fuit martha	Qui fuit maath
Qui fuit leui	Qui fuit mathathiae
Qui fuit melchi	Qui fuit semei
Qui fuit iannae	Qui fuit ioseph
Qui fuit ioseph	Qui fuit ioda

2. Neumák a 17 v. lapról.

Neumák a 17 v. lapról

luit“. A 69v. lapon az író János fejezeteinek felsorolásába fog: „*Pharisaeorum levitae invenimus messiam*“.

Berger¹⁾ táblázata alapján kimutatható, hogy e fejezet-felosztás azonos az Ada csoportéval, tehát azon kéziratokéval, melyek a Nagy Károly korabeli Vulgata-reform idején keletkeztek s amelyek hatása szövegkritikai s művészi irányban egész Németországon át sokáig érezhető.

Az evangélium szövege a közepesek sorába tartozik. Eltávolodik már az értékes italo-northumbriai kéziratoktól s feltűnően hajlik a kelta kéziratok felé. 308 fontosabb variánsa közül 57 esetben elszigetelt lectiót mutat — egybevetve Wordsworth kritikai apparatusával.²⁾ Érdekesebb kritikai adat még a

W-vel 119 esetben

D-vel 101 „

M(Turon.)-el 76 esetben

T-vel 73 „

K-val 71 „

Epter-el 69 „

O-val 68 „

V-vel 66 „

Y-al 24 „

A-val 23 esetben való megegyezése.

E kéziratok közül W a XIII. század derekán készült Angliában, most a Brit. Mus. Reg. I. B. XII. jelzetű codexe. Tipikus képviselője a középkorban használatos Vulgatának. D a dublini Trinity College híres Book of Armaghja. A IX. században írták Írországbán. A Mart. Turonensis jelzetű aranyos kézirat a toursi iskolának alkotása, mely a Codex Karolinus-szal (K) és Vallicellanus-szal (V) az Alcuinus-szal kapcsolatos szöveg reformot tünteti fel, bár még mindig közelebb jár a kelta, mint a northumbriai jó kéziratokhoz. A nyolcadik századból eredő toledói codex (T) a jelen esetben is érdekesen szemlélteti azt a kapcsolatot, mely köztudomás szerint a koraközépkori visigót és kelta kéziratok között fennáll. Sz. Willibrord evangéliumos könyve a VIII. századból (Epter., Paris. Bib. Nat. 9389.) a jelen esetben is tanuskodik, hogy szövege nem olyan jó, mint a hire s hogy nemcsak a betűi emlékeztetnek az insularis befolyásra, hanem szövege is, amint Beissel világosan

¹⁾ Berger: Histoire de la Vulgate. Paris. 1893. 355–356. l. — I. még Beissel: Geschichte der Evangelienbücher. 334. l. XXI. t.

²⁾ L. Wordsworth i. m. 307–483 l., 742–3 l.

megmondja¹⁾ Az oxfordi Bodleianának 857. sz. kézírata (O) a VIII. sz. munkája. Wordsworth azt mondja róla, hogy telve van ír hatással²⁾, Beissel szerint pedig angolszász minták nyomán átjavított római szöveg.³⁾

A Laurentiana híres Codex Amiatinusa (A) és a Book of Lindisfarne (Y, jelenleg a Brit. Mur. Nero D. IV. jelz.) egyaránt távol esnek codexünk⁴⁾től. 308 esetben még 25-ször sem egyezik meg olvasásuk vele! Ez nem korkérdés, hisz más VIII. és IX. századbeli kéziratok számosabb esetben mutatnak azonos lectio varianst. Nyilvánvaló, hogy az ír hatás volt erősebb a kontinens Vulgata szövegének alakulására minden más befolyásnál. Ami csak természetes kifolyása annak a nagy ír mozgalomnak, melynek hullámai Bobbióig érnek.

A Vulgata történetének részletei között codexünk szövege is számottevő. Elmaradt, tört mértföldjelzője annak a nagy útnak, melyet a nyugati egyház elfogadott fordítása Sz. Jeromos dolgozóasztalától a Biblia Clementina szedőpolcáig megjárta. Sokkal jelentékenyebb az eddig közzétett s osztályozott anyag, hogy sem korát és származása helyét csupán csak szövegváltozatai alapján megmondhatnók. Annyit látunk, hogy a karolingi reform után s olyan helyen keletkezett, ahol ír kéziratok hatása alatt másoltak. Szövege elég jó, de kritikai kiadásoknál alig vehető számba.

III. Codexünknek disze is volt. Az evangéliumok elejét kezdőbetűkkel ékesítette a jó tollú író. Két lapon megmaradt még a régi diszítés emléke. A 9v lapon kékesszürke alapot festett az illuminator⁴⁾ a bevezető szavak: INCIPIT

EVANGELIUM
SECUNDUM
LUCAM

alá. Az arannyal-ezüsttel gondosan megírt cap. elegansok, ma már alig érvényesülnek a hideg, barátságtalan alapon. Az ezüst betűk körül régen megkezdődött a „sulfidatio“ folyamata. Hatása alatt fekete gyászba öltözik minden szín s mellette már az arany sem olyan ragyogó. Ez a pusztító folyamat látható a szürke alapnak

1) L. Beissel: Geschichte etc. 122 l.

2) Wordsworth i. m. 710. l.

3) i. m. 91. l.

4) Nem mernők hinni, hogy biboros színűnek szánta. Még az a görög bibor is, melyet Westwood mutat be „Palaeographia Sacra Pictoria“-jában (London, 1843—1845) erősen eltér tőle.

keretén is. A művész eredetileg minium vonalak között sárga-kék-sárga keretet festett. Ma már azonban a sárgának túlnyomó részét bevonta a kegyetlen fekete réteg.

A szemközti fekvő lapon az evangéliumnak arannyal-ezüsttel irt kezdő sorai élén egy hatalmas q-betű áll. Hosszú szárában a másik lapról ismerős arany, ezüst, kék és sárga színek szerepelnek. A szár felülről fonadékdísszel kezdődik, párhuzamos szallagokban fut alá, középen hurkot vet s azután ismét megoszolva fut le a két szallag, hogy alul két stilizált levél közé foglalva, mint többszörösen általvetett fonadék végződjkéjé. A széles szár bélését fent miniummal és arannyal festett, szerény virág-dísz, alul pedig aranyos-ezüstös, végül kék karajokban elosztott arany pettyezet teszi.

A q-nak iveretét egy kegyetlenül elnyújtott négy lábú „kigyófejú” szörny alkotja. Hátsó lábai még csak természetesen állanak, de a mellsőket messze, az iveretnek legszélső részén kell keresnünk. Onnan nyúlnak elő, mintegy sietősen lépve. A kigyó fő hosszan kinyuló aranyos nyelvvel ujbóly előre került s nagy szemével szinte ijesztően néz. A testnek élesen megrajzolt körvonalai között alig számbavehető az a kis kékszin, ami talán árnyékolásra volt szánva s az a néhány értelmetlen aranyos levéldísz. Az iveretnek egyéb részét szélesen futó arany, ezüst sávok s némi kékes lombdísz teszi. A szegélyvonal természetesen mindenütt piros (1. ábra).

A codexnek szépen író mestere tanuságot tett e nagy initialéval rajzoló készségéről és művészi tehetetlenségéről. Ha nem is vesszük számba a sulfidatio okozta számos fekete foltot, eredeti épségében sem nevezhető szépnek e kezdőbetű. Ami dísz van rajta, az vagy nagyon szegényes vagy nagyon is elcsépeelt motívuma a kelta és germán művészetnek. Ezen elnyújtott, szétszedett szörny nyel kelta kéziratokban éppen úgy találkozunk, mint a visigot siloi kolostor alkotásaiban¹⁾, osztrák kolostorokban éppen olyan ismerős volt a motívum²⁾, mint messze nyugat felé.³⁾

Azonban nem a tökéletes művészi, hanem a tényeket s a folytonos fejlődést véve figyelembe, nem állhatunk meg e keveslő

1) L. Beissel: Geschichte. 107. l. — V. ö. a British Museum 30850, 30853 visigot kézirateit: *Huntington*: „Initials and Miniatures of the IX th, X th, and XI th centuries from the Mozarabic Manuscripts of Santo Domingo de Silos in the British Museum. New-York, 1904.” c. könyvében. — Westwood i. m. több ír kéziratában.

2) Buberl: Die illum. Handschriften in Steiermark. Leipzig, 1911. számos ábráján.

3) Labitte: Les Manuscrits. Paris, 1893. Fig. 103.

kritikánál. Tudni szeretnők, melyik scriptorium alkotásait jellemzki e nagy initialék, hol szorítkoznak az arany, ezüst, kék és sárga színek, meg a piros körvonalak használatára? Melyik festőiskola kedvelte az arany-ezüst fonadékból hurkolt diszt, hol szorítottak a körvonalak gondos rajzára s hanyagolták el a testnek festését?

A st. galleni kolostorban, mint Landsberger¹⁾ és Merton²⁾ legujabb tanulmányaiból látjuk, a IX. század második felében, a Wolfcoz kéziratok initialéiban éppen a fentemlített jellemző tulajdonságokat találjuk meg. Az initialék méretei, művészi felfogásuk, színezésük, az állati motívumok felhasználása rokon a mi codexünk díszével. Landsberger 3. a. ábrája, Merton mellékleteinek III. 1., IX. 2., XII. 1., XX. 2. sora számunkra nemcsak ismerős motívumokat jelentenek, hanem a könyvdiszítésnek hasonló fokát is.

E hasonlóság azonban még nem végleges felvilágosításul, hanem csak tájékoztatásul szolgál. Nem szabad rögtön reásütnünk kéziratunkra, hogy st. galleni eredetű. Bármennyit szenvedett is az ottani könyvtár háborúság és elbirtoklások által, elhamarkodott lenne az ítélet e csonka gyuláfehérvári evangéliumos könyvet a svájci kolostorba utalnunk. A hasonlóságok mellett különbségek is vannak: a st. galleni írás fennmaradt emlékei időnkint különböznek codexünk írásától, neumái átlag más formájúak s ugyanazon codexekben, melyek initiale díszé annyira rokon kéziratunkéval, az írás jelentősen eltér.

Lehet, hogy a st. galleni iskola hatással volt codexünk keletkezési helyére, lehet, hogy St. Gallen is, ez is hasonlóan fejlesztette a közös forrásból merített művészi anyagot. Biztos ítéletre egy csonka codex szűkös adatai alapján nem vállalkozhatunk.

IV.

Szinte meglepetésszerűen hatnak a kézirat forgatása közben a 17v lapnak pontokkal, vonalakkal teleírt sorközei. (2. ábra.)

Krisztus geneológiájának szövege fölött hangjegyek láthatók.

Az érdekes, kezdetleges középkori hangjegyírás a vezetőő sorokat s a nemzetségfa elejét teljesen, folytatását pedig 5—4 sornyi közökben kíséri. E hangjegyek — tudomásunk szerint — a házaí kézíratos anyagnak legrégeb, enemű emlékei. Megállapításuk nem nehéz feladat, de a dolog ujsága miatt ez esetben mellőzhe-

1) L. Landsberger: Der St. Galler Folchart-Psalter. St. Gallen, 1912.

2) Merton: Die Buchmalerei in St. Gallen. Leipzig, 1912.

tetlen. Közöljük minden szótag után zárójelben a föléjük irt neuma vagy egyszerűbb hangjegy. nevét; /azután pedig e régi mesterszavak modern zenei kifejezéseit: /

Fac (virga, scandicus) *tum* (sinuosus) *est* (v.) *au*-(v.) *stem* (v.) *cum* (v.) *bap*-(v.) *ti*-(v.) *za*-(v.) *re*-(ancus) *tur* (v.) *om*-(cephalicus) *nis* (pes) *po*-(v.) *pu*-(climacus) *lus* (v.) *et* (v.) *ie* (v.) *su* (v.) *bap* (v.) *ti* (v.) *za* (v.) *to* (v.) *et* (v.) *o* (ancus) *ran* (v.) *te* (v.) *a* (v.) *per* (v.) *tum* (v.) *est* (v.) *cae* (pes subbipunctis) *lum* (v.) *et* (v.) *de* (v.) *scen* (v.) *dit* (v.) *spi* (v.) *ri* (v.) *tus* (v.) *sanc* (v.) *tus* (v.) *cor* (v.) *po* (v.) *ra* (v.) *li* (v.) *spe* (climacus, scandicus flexus) *ci* (ancus) *e* (v.) *sic* (v.) *ut* (v.) *co* (v.) *lum* (v.) *ba* (v.) *in* (v.) *ip* (v.) *sum* (v.) *et* (v.) *vox* (v.) *de* (v.) *cae* (pes praepunctis) *lo* (flexa) *fac* (climacus) *ta* (pes) *est* (v.) *Tu* (v.) *es* (v.) *fi* (v.) *li* (v.) *us* (v.) *me* (torculus) *us* (v.) *di* (scandicus) *lec* (climacus) *tus* (torculus) *in* (v.) *te* (v.) *com* (v.) *pla* (v.) *cu* (virga subquatropunctis) *it* (scandicus flexus) *mi* (pes) *hi* (v.).

Et (v.) *ip* (v.) *se* (v.) *ie* (v.) *sus* (v.) *e* (v.) *rat* (v.) *in* (v.) *ci* (v.) *pi* (v.) *ens* (v.) *qua* (v.) *si* (v.) *an* (v.) *no* (pes) *rum* (v.) *XXX* (v. v. v.) *ut* (v.) *pu* (v.) *ta* (v.) *ba* (v.) *tur* (v.) *fi* (v.) *li* (climacus) *us* (pes praepunctis, climacus) *Jo* (pes) *seph* (v.).

Qui (v.) *fu* (flexa) *it* (v.) *He* (v.) *li* (v.)

Qui (v.) *fu* (pes subbipunctis) *it* (pes praepunctis) *Ma* (v.) *that* (v.).

Qui (pes praepunctis) *fu* (climacus) *it* (virg.) *Le* (pes praepunctis, climacus) *vi* (v.)

Qui (punctum) *fu* (scandicus flexus) *it* (v.) *Mel* (virga, pes praepunctis, virga subtripunctis) *chi* (virg.)

Qui (v.) *fu* (flexa) *it* *Jannae*

Á zárójelbe foglalt középkori mesterszavak a mi zenei nyelvünkre áttéve így hangzanak:

virga (v.): egy, tartamra hosszabb hang

punctum: rövid hang

virga subtripunctis: négy lefelé haladó hang, pl. *ch a g*

virga subquatropunctis: öt lefelé haladó hang, pl. *ch a g f*

pes: két emelkedő hang, pl. *c d*

pes praepunctis: három emelkedő hang, *c d e*

pes subbipunctis: négy hang, pl. *c e d c*

flexa: két eső hang, pl. *d c*

torculus: három hang, pl. *c e c*

Codexünk hangjegyeinek későbbi átírása — fájdalom — eddigelé még ismeretlen, s azért le kell tennünk arról a vágyról, hogy ez ősrégi dallamot elénekelhessük.

S amily bizonytalan e régi hangjegyek dallamértéke, épp oly bizonytalan származásuk is.

A közzétett anyaggal egybevetve szembeötlő, hogy Rainán innen hangjegyírás. Az olasz, francia és angol kolostorokban másképp írták a hangjegyeket. Az is nyilvánvaló, hogy nem a tipikus sanct-galleni. A híres svájci kolostor enemű alkotásait nagy finomság s egyes neumák önálló megformálása jellemzi. De hogy a nagy német-római császárság melyik vidékén rőtta stílusával a pergamentre ez évszázados jegyeket sebtiben valamelyik scriptor, — csupán csak e neumákból, — ma még bajos eldönteni.

Két körülmény érdemel még figyelmet e kis neuma-írásban.

Először is, hogy a virgák helyyel-közzel nem állanak egy sorban, hanem különböző magasságban helyezkednek el. Szembe-tünő az a „sicut columba in“ és „tu es filius“ szavak fölött. Mintha a dallamnak hullámzó vonalát követné az író stílusa a hangjegyek ilyen ösztönszerű elosztásával....

Másodsor, feltűnő az, hogy az egész evangelium szövegében hiában keresünk több neumát. Csakis a nemzetségfa szövegét látta el velük az író. Ennek a más codexekben is megismétlődő jelenségnek magyarázatát Wagner¹⁾ abban találja, hogy egyes részeket, nevezetesen Krisztus genealogiáit ünnepélyes felolvasás céljára külön látták el neumákkal, mert olvasási módjuk igen sokáig eltért a rendes lectio tonustól.

*

Végül megismételjük a bevezetőben mondott szót: egy százlevelű codex is a problémák egész sorával lép a műtörténetíró, palaeographus, a zene történetének vagy a régi liturgiának kutatója elé.

Bármennyit oldozgattuk a kéziratunk rejtette problémákat, meg nem oldottuk. A gyulafehérvári Lukács codex IX. századbéli német, talán st. galleni munka.

A pontosabb kort, a szűkebb hazát, a kolostort... s az író-embert biztosan nem találtuk még meg.

1) Wagner: Neumenkunde. II. Aufl. Leipzig. 1912. 91. l.